

ODÜSSZEIÁK MAGYARORSZÁGON

IDEGENEK ÉS HAZATÉRŐK A MAGYAR FILMBEN // BENKE ATTILA

A KORTÁRS MAGYAR FILMEKNEK GYAKRAN KÜLFÖLDIEK ÉS KÜLFÖLDRŐL (HAZA) ÉRKEZŐ MAGYAROK A FŐSZEREPLŐI, AKIKET SOKSZOR NYÍLT VAGY BURKOLT ELUTASÍTÁSSAL FOGAD A TÁRSADALOM.

Török Ferenc 1945 (2017) című filmjében két zsidó férfi érkezése rémíti meg a második világháború utáni kis falu lakóit, akik 1944-ben részt vettek a helyi zsidóság vagyonának elkobzásában, és olyannyira félnék a revanstól, hogy készek lennének meglinceselni a háború alatt meggyilkolt rokonaikat gyászoló apát és fiát. Habár történelmi drámáját Török nem politikai parabolának szánta, mégis sok a hasonlóság a kisközösség és a mai magyar társadalom idegenekkel szemben tanúsított magatartása között.

A 2010-es években számos magyar film készült, amelyekben fontos (fő) szereplő a külföldről Magyarországra érkező „idegen”, legyen szó a 2014–2015-re begyűrűző menekültválságra direkten reflektáló alkotásokról (Nagy Viktor Oszkár: *Két világ közt*, 2011, *Felsőbb parancs*, 2013; Meggyes Krisztina: *Azok*, 2015; Fatér Ambrus: *Légmell*, 2016; Dudás Balázs: *Welcome*, 2016; Banner-Szűcs Lóránd: *Sandwich*, 2017; Vranik Roland: *Az állampolgár*, 2017; Mundruczó Kornél: *Jupiter holdja*, 2017; Zurbó Dorottya: *Könnyű leckék*, 2018), a magyarok és más nemzetiségűek konfliktusoktól terhelt találkozásait bemutató játékfilmekről (Miklauzic Bence: *A zöld sárkány gyermekei*, 2011, *Hőskeresők*, 2013, Nagy Viktor Oszkár: *Hivatal*, 2014; Hajdu Szabolcs: *Délibáb*, 2014; Kostyál Márk: *Kojot*, 2017), vagy a hosszabb ideig vagy születésétől fogva külföldön élő magyarok (vissza) integrálódásának történeteiről (Hajdu Szabolcs: *Ernellék Farkaséknál*, 2016; Antal Nimród: *A Viszkis*, 2017; Bodzsár Márk: *Isteni műszak*, 2013, *Drakulics elvtárs*, 2019). Formai és tematikai értelemben sem homogén filmcso-

portról van szó, viszont mindegyik műre jellemző, hogy komplex módon mutatják be a külföldről érkezők és az „öslakos” magyarok viszonyát. Ezek az alkotások nem egyszerűsítik le a konfliktusokat, azaz jellemzően nem pusztán a kortárs migránsellenes kormánypropagandából vezetnek le az idegenellenességet, hanem azt állítják, hogy a magyar xenofóbia a 2010-es éveknel sokkal mélyebben gyökerező, régi keletű probléma.

„TE NEM TURISTA VAGY, HANEM MENEKÜLT”

Dencső Blanka és Sik Endre a TÁRKI rendszerváltás óta tartó híres kutatás-sorozatához kapcsolódó tanulmányából (*Adalékok az előítéletesség mértékének és okainak megismeréséhez a mai Magyarországon*, Educatio 2007/1, 50–66.) kiderül, hogy az „idegenbarátok” aránya jellemzően alacsony a magyar társadalomban, a „mérlegetlők”, vagyis inkább csak a határon túli magyarok irányába nyitott látens idegenellenesek száma enyhén csökkenő, a nyíltan idegenelleneseké növekvő tendenciát mutat. 2007-ben a megkérdezettek többsége nem látta volna szívesen az arab (87%), a kínai (81%), az orosz (80%) és a román (77%) származásúakat, de a kutatás kedvéért kitalált pirézeket sem (68%), holott a 2000-es évek közepén a menedékkérők aránya még elenyésző volt az Európai Unió átlaghoz képest. A TÁRKI 2016-os statisztikái szerint a 2007-es 29%-ról 11 év alatt 53%-ra nőtt a nyíltan idegenellenesek aránya, ezzel szemben a mérlegetlőké 61%-ról 46%-ra, az idegenbarátoké pedig 10%-ról 1%-ra csökkent. Messing Vera és Ságvári

Bence több európai országra kiterjedő kutatása (*Looking Behind the Culture of Fear*, 2018) szintén arról tanúskodik, hogy a magyar az egyik leginkább bevándorló-ellenes társadalom a térségben. Ám a TÁRKI kimutatása szerint már az 1990-es években is volt olyan év (1995), amikor kiugróan magas volt a nyíltan idegenellenesek hazai aránya (40%), így a migránsellenes kormánypropaganda csak a magyar xenofóbia katalizátoraként, de nem kiváltó okaként értelmezhető.

A 2010-es évek magyar filmjeinek többségében a társadalom inkább burkoltan, nem nyíltan idegenellenes. Kostyál Márk *Kojotja* abból a szempontból kivétel, hogy gúnyt űz a színesbőrű svéd befektetőkből, akik a falu kiskirályán, Szojkán keresztül „elveszik a magyarok földjét”, tehát ebben az esetben maga a film viszonyul negatívan a külföldiekhez, sőt a multikulturalizmus eszményéhez. Más miatt kivétel a *Jupiter holdja*, amelyben a menekülteket a határon géppuskatűz fogadja, a szír főhős, Aryan is azután tesz szert természetfeletti képességeire, hogy a migránsellenes magyar rendfenntartó, László agyonlőtte. A filmben feltárul a túlzásfolt táborok embertelen világa, és az Aryant felkaroló bukott orvos, Dr. Stern pénzszerezés céljából kihasználja a dokumentumok hiányában kiszolgáltatott „csodatevő” fiút („Te nem turista vagy, hanem menekült” – oktatja ki a doktor), akit egyik neonáci ügyfelük sötét borszíne miatt romának néz, ezért elenséges vele szemben. A cselekmény utolsó harmadának bombamerényletét követően pedig a hírekben kihangsúlyozzák, hogy a terroristák a menekültekkel együtt érkeztek az országba. Tehát a *Jupiter holdjában* az idegen abszolút kiszolgáltatottja a média propagandája („a migráns terrorista”) által megvezetett és előítéletektől vezérelt „öslakosoknak”.

Ugyan *Az állampolgár* is bemutat xenofób rendőri túlkapásokat (az iráni illegális határátlépő Shirint bántalmazzák, és megszarolják újszülött kisbabájával), ám a burkolt idegenellenességgel foglalkozik behatóbban. Egyrészt akár Nagy Viktor Oszkár művében, a *Hivatalban*, úgy *Az állampolgárban* is megjelenik a bürokrácia, amelynek „első vonalában” az ügyintézők emberségesek és empatikusak,

ám a törvények és rendeletek által szabályozott procedúrák szükségszerűen embertelenekek. Egyrészt a rendszert nem érdekli, hogy ha Shirint vagy Nagy Viktor Oszkár művében a török családot kitoloncolják, akkor egzisztenciájuk, sőt életük kerül veszélybe. Másrészt a *Hivatalban* hangsúlyos, hogy az idegenellenesség intézményesült annyiban, amennyiben a külföldről érkezők mind „gyanúsítottak”, potenciálisan veszélyes elemek, így múltjukban és magánéletükben kénytelenek vájkálni az ügyintézők. Az *állampolgárban* pedig a főhős Wilson azzal szembesül, hogy ő „csak egy afrikai”, aki sikeres állampolgári vizsgája ellenére jó esetben is csak 4–5 éven belül válhat hivatalosan magyarrá. A férfi a rasszizmusnak nemcsak az intézményesült, de a hétköznapi változataival is szembesül. Habár a címszereplő már évek óta dolgozik Magyarországon egy budapesti üzlet megbecsült biztonsági őreként, főnöke, Éva azonban a háta mögött többször élcelődik rajta nővé-

re, a Wilsont oktató, majd vele intim kapcsolatba kerülő Marinak. „Nem más a szaga? Nem drótos a szőre?” – kérdezi Éva gúnyosan az egyik jelenetben. Mari fiai és férje pedig már pusztán a fekete férfit látva, még a megismerkedés előtt ellenségesen viszonyulnak hozzá. „Miért nem veszi meg [az állampolgárságot], mint a kínaiak?” – kérdezi az egyik fiú, majd így méltatlankodik a másik: „Pont ide kellett menekülnie!”. Wilson és Mari házasságtörő kapcsolata pedig mintegy jó ürügy arra, hogy az egyik fiú megverje a főszereplőt.

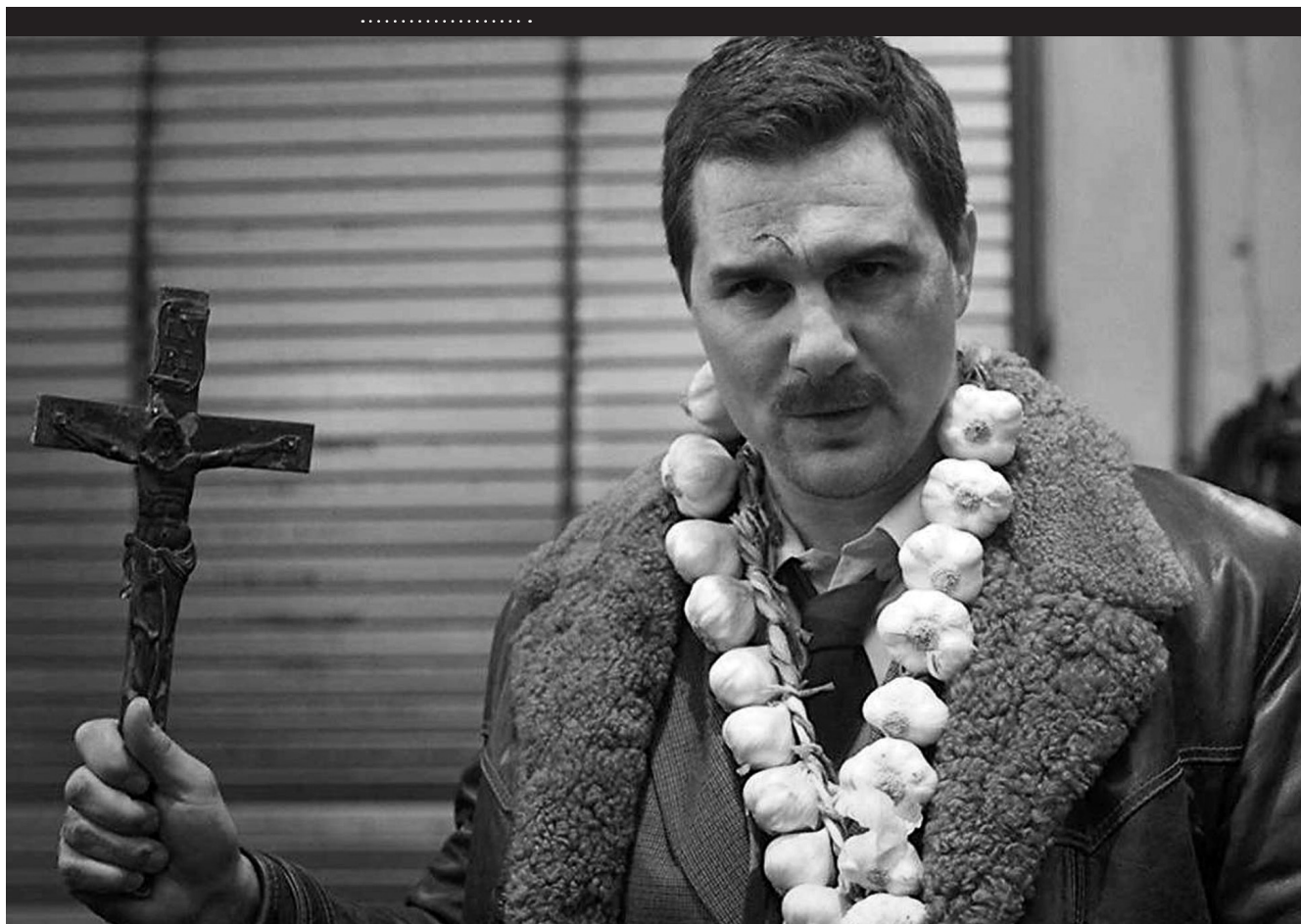
A *Délibáb* és *A zöld sárkány gyermekei* az idegen diszkriminációját a gazdasági kiszolgáltatottsággal kapcsolják össze. Előbbiben a bundapénzzel menekülő fekete focista, Francis sodródik a magyar pusztába, ahol a modern rabszolgaság mellett a helyiek xenofóbiájával (kinézik őt a kiskocsmából) és a rendőrök brutalitásával szembesül bőrszíne miatt. Miklauzic filmjében a munkaadója által útlevelével megszarolt, egy kínai

árukkal teli raktárban lakó Wu és az ingatlanra pályázó, kiégett János kapcsolata bontakozik ki, ám barátságukat utóbbi felettesének fenyegetőzése (hogy kirúgja Jánost) mérgezi meg, a magyar férfi ezért nevezi „senki”-nek az okirata hiányában jogilag valóban „senki”-nek számító Wu-t.

A *Hőskeresők* azt bizonyítja, hogy az idegenellenesség nem mai keletű, valamint összekapcsolja azt a kollektív emlékezés problémakörével. 1990-ben az amerikai Fred egy kis borsodi faluba utazik, ahol édesapja és annak második világháború alatt lezuhant vadászgépe roncsai után kutat. A kocsmában eleve cinizmussal és ellenszenvvel fogadják, élcelődnek származásán és kedvességén („Egyáltalán nem értem, hogy jutottak fel ezek a Holdra!”). Ám amíg ki nem derül, hogy édesapját a falu asszonyainak elcsábítása miatt meglincselte a kisközösség, addig a polgármesteri címre pályázó ravasz Csornaival az élen a helyiek érdekből segítenek neki. A *Hőskeresők* egyrészt bemutatja, hogy minden

„Pont ide kellett menekülnie?”

(Bodzsár Márk:
Drakulics elvtárs
– Nagy Ervin)

korszakban van apropója, hogy a magyar szembe forduljon a külföldi jövevényekkel (a háború alatt az amerikaiak hivatalosan ellenségnek számítottak), és talán a jövő generációi is amiatt lesz-

nek hajlamosak a xenofóbiára, mert a szembenézés helyett Csornaihoz hasonlóan nálunk sokan szándékosan elkendőzik vagy átértelmezik a más nemzetiségűekkel szemben elkövetett múltbeli bűnöket (lásd az újvidéki mérszárlást, ami sokáig tabunak számított). Másrészt a film rávilágít arra, a kulturális közeg miként befolyásolhatja, hogyan bánunk az idegenekkel. A multikulturális Egyesült Államokban nevelkedett Fred nyitott a magyar kultúrára (még pár szót is megtanul magyarul), az édesapját befogadó Polyák által felnevelt törvénytelen féltestvére viszont megkeseredett, nemcsak az idegeneket, hanem mindenkit gyűlölő örökvesztes. A TÁRKI kutatásához kapcsolódó idézett tanulmány szerint is az idegenellenességre azok a hajlamosabbak, akik nem kerültek vagy kerülnek kapcsolatba külföldi származású emberekkel, illetve státuszuk, anyagi helyzetük miatt a „társadalom vesztesei”-nek számítanak.

„Ha akarnak sem tudnak változtatni”
(Török Ferenc: Délibáb — Isaach de Bankolé, Polgár Tamás, Razvan Vasilescu)

ODÜSSZEUSZ HAZATÉR

Homérosz *Odüsszeiájában* nemcsak Odüsszeusz, de távollétében Ithaka is megváltozik, így a hős és népe kölcsönösen nem ismernek egymásra a nagy hazatéréskor. Alfred Schütz 1945-ös tanulmányában, *A hazatérés*

ben a klasszikus eposz és a frontról visszatérő veterán példáján keresztül rávilágít arra, hogy a hazájától huzamosabb ideig távollevő ember ugyanúgy átélheti az idegenség érzését az anyaországba visszatérve, mint egy eleve másik kultúrából és nyelvtérületről származó külföldi, mert a távozáskor megszakadt a helyi kulturális kódok által szabályozott társadalmi érintkezések folytonosságát. A Határátkelő nevű internetes portál persze erősen szubjektív beszámolóit bizonyítják, hogy Schütz tézise ma is érvényes: a hazlátogató magyarok szerint megdöbbentő volt a visszatérésükkor, hogy nem az a Magyarország várta őket, ami az emlékezetükben élt, és a negatív tapasztalatok (feszült, ellenséges légkör) miatt idegennek érezték magukat hazájukban.

A kortárs játékfilmekben a külföldről visszatérő (Császi Ádám: *Viharsarok*, 2014; *Ernelláék Farkaséknál*; *Drakulics elvtárs*) és a Magyarországra érkező

határon túli magyarok (*Isteni műszak*, Kovalik József: *Cop Mortem*, 2016, *A Viszki*) egyaránt megtapasztalják, milyen magyar földön idegennek lenni. A *Cop Mortem* magyarországi rendőrgyilkosságok ügyében nyomozó Interpol-ügynökét, John Holdent a hazai rendőrkollégái idegen neve miatt előítéletekkel fogadják (a rendőrfőnök, Réti megfigyelteti), és csak akkor kezdenek el bízni benne, amikor kiderül, pécsi születésű, és folyékonyan beszél magyarul. A *Viharsarok* egykoron Németországban focizó, majd nagyapja alföldi falusi házába visszaköltöző Szabolcsának nemcsak homoszexualitása, illetve az azt nem toleráló kisközösség gyűlölete miatt megpecsételt a sorsa, hanem mert helyi szerelmét (és gyilkosát), az édesanyja és iskolatársai által egyaránt meggyötört Áront még az is összezavarja, hogy a fiúnak német barátjához, Bernhardhoz is húz a szíve. Az *Ernelláék Farkaséknál*ban a címszereplők ugyan rokonok, ám a Hajdu Szabolcs által játszott Farkas nem látja szívesen felesége testvérét, Ernellát és annak családját, akik nemrég tértek vissza Angliából, és szó szerint nem találják a helyüket Magyarországon, azaz nincs saját egzisztenciájuk. A két család konfliktusa odáig fajul, hogy Farkasék megvádol-

ják Ernelláékat azzal, hogy eltulajdonítottak tőlük egy egész boríték pénzt. Igaz, mint kiderül, szülei tudtán kívül valóban Ernella kamaszlánya lopta el a borítékot, hogy el tudjanak költözni Farkaséktól, ám az eset felszínre hozta, hogy a hosszabb távollét elég volt ahhoz, hogy már az a kis bizalom is megszűnjön a két család között, ami valószínűleg egykoron sem volt túl erős a testvérpár rivalizálása miatt.

Az *Isteni műszakban* és *A Viszki*sben az „anyaországban” egyaránt bűnbe sodródnak a határon túli magyar főhősök hátrányos helyzetük miatt. Előbbiben Milán a délszláv háború elől menekül Magyarországra, és itt kénytelen csatlakozni egy menthetetlen betegeket jó pénzért a halálba segítő mentős csapathoz, amennyiben át akarja csempészni a határon a háborús övezetben ápolóként dolgozó szerelmét. Utóbbiban Ambrus Attilát alapvetően barátsággal fogadják az „öslakosok”, egy hokicsapat és annak segítőkész edzője, azonban nem tud megélni az itt keresett kevés pénzből, és *Az állampolgár* hőiséhez hasonlóan ő is elvész a bürokrácia útvesztőjében, így illegális úton (egy arrogáns és korrupt politikuson, illetve bankrablások révén) igyekszik hozzájutni a dokumentumokhoz, amelyek hivatalosan is elismerik, hogy magyar. Szerelme édesapjával találkozva viszont szembeszűlnie kell azzal, hogy van, aki szerint származása miatt ő soha nem lehet „tel-

jes értékű magyar”, ugyanis az apa „lerománozza” Ambrust.

A *Drakulics elvtárs* az 1945-höz és a *Hőskeresők*höz hasonlóan történelmi perspektívába helyezi az idegenellenesség problémáját. Ahogy a *Viharsarokban* a homoszexualitással és a Nyugattal, úgy Bodzsár szatirikus kémhorrorjában szintén a Nyugattal és a vámpírizmussal kapcsolódik össze az idegen karaktere. Címszereplő hőse, Fábián Béla egykoron Kádár János jóbarátja és hithű kommunista volt, ám az 1956-os hazai eseményeket látva, a kubai forradalmat átélve és a vámpírlétet, illetve az amerikai kapitalizmust megízelve kiábrándult a rendszerből. Mivel Fábián megőrzi fiatalságát, nyugati ruhákat hord és egy vörös Ford Mustanggal érkezik haza, majd később kifejezetten lázító kijelentéseket tesz (például ötvenhatot „ellenforradalom” helyett „forradalom”-nak nevezi), így az állambiztonság folyamatos megfigyelés alatt tartja Fábiánt, aki ráadásul elcsábítja Laci, a titkosügynök kollégáját és szerelmét, Marit is. A hajdani elvtárs a puha diktatúra hivatalos ideológiája szerint többszörösen is idegen ellenségnek számít: az „átkos Nyugat” megfertőzte, „reakciós” és nem utolsó sorban vámpír, egy fantasztikus lény,

„Nem látta volna szívesen a pirézeket sem”

(Mundruczó Kornél: Jupiter holdja – Jéger Zsombor)

amelynek létezését a materialista világfelfogás elutasítja (a rendszer persze elvtelen, így Brezsnyev épp a vámpírizmustól reméli életben maradását, sőt az örök életet).

A *Drakulics elvtárs* mellett az *Isteni műszakban*, a *Hőskeresőkben*, a *Déli-bábsban* és *Az állampolgárban* is hangsúlyos, hogy hőseik a cselekmény végén tovább utaznak, a *Déli-báb* kivételével mindegyik említett példában egyértelműen elhagyják Magyarországot, de *A Viszki*s címszereplője is majdnem átkel a határon az utolsó nagy bankrablást követően. A cikkben elemzett alkotásokban közös, hogy főszereplőiket szinte megfojtja a többek között az idegenellenességtől és az előítéletelességtől áporodott hazai léghő, amelyen – mint *Az állampolgár* Wilsonja vagy a *Drakulics elvtárs* Fábiánja –, ha akarnak, sem tudnak változtatni, mivel a politikai rendszerek által manipulált „öslakosok” erősen ellenállnak bármilyen pozitív irányú változásnak, „bezárják a kapukat” az újító jellegű, idegennek, tehát veszélyesnek tartott áramlatok előtt. Mint arra a *Hőskeresők*, az 1945 vagy a *Drakulics elvtárs* felhívja a figyelmet, a történelem során több olyan hatalmi rendszer (a nacionalista, antiszemita és antikommunista Horthy-rezsim, a nyugatellenes és antikapitalista kommunista diktatúrák) állt fenn Magyarországon csak a 20. században, ami előítéletelességre és az „idegen” vagy annak titulált csoportok tagjai ellen hangolta az embereket. Az efféle propaganda mérgező voltát mutatja, hogy a gyűlölködés azt is elpusztítja, aki felhasználja: miközben a „nemzeti egység” nevében támadja az idegeneket, hamarosan a sajátjait is célba veszi. •

